

Osmanly imperiýasy nämüçin ýykyldy?

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 январа, 2025

Osmanly imperiýasy nämüçin ýykyldy? OSMANLY IMPERIÝASY NÄMÜÇIN ÝYKYLDY?

Osmanlyny 1299-njy ýylda oguz türkmenleriniň gaýy boýy gurupdyr. Osmanly imperiýasy:

– 1299-njy ýylda gurlup, 1579-njy ýyly çenli üç asyrlap ösüşde bolupdyr;

– 1579-njy ýyldan 1699-njy ýyly çenli bir asyrlap durgunlaşypdyr;

– 1799-njy ýyldan 1919-njy ýyly çenli yza gaýdyşlyk bolup ugrapdyr we ýykylypdyr.

Hakykatda iki dürli Osmanly bolupdyr:

– Halyflyga çenli bolan Osmanly (1299-1517) – başgaça aýdanda hakyky Türk(men) imperiýasy;

– 1517-nji ýylda halyflygyň alynmagyndan soňky araplaşan we araplaşdygyça batan gojaman Osmanly imperiýasy.

Aslynda türkler üçin hemme zat isleýişlerindenem gowy barýardy. Tä olar halyflygyň yşkyna düşýänçäler...

Şol günki şertlerde halyflygy hökmany almaly hasaplan Ýawuz Soltan Selim bilen onuň halypasy Şeýh Idris Bitlisi we beýlekiler mamlýuklaryň elinden apbasy halyflygyny almak üçin Merjibadyk we Ridaniýe söweşlerini guraýarlar...

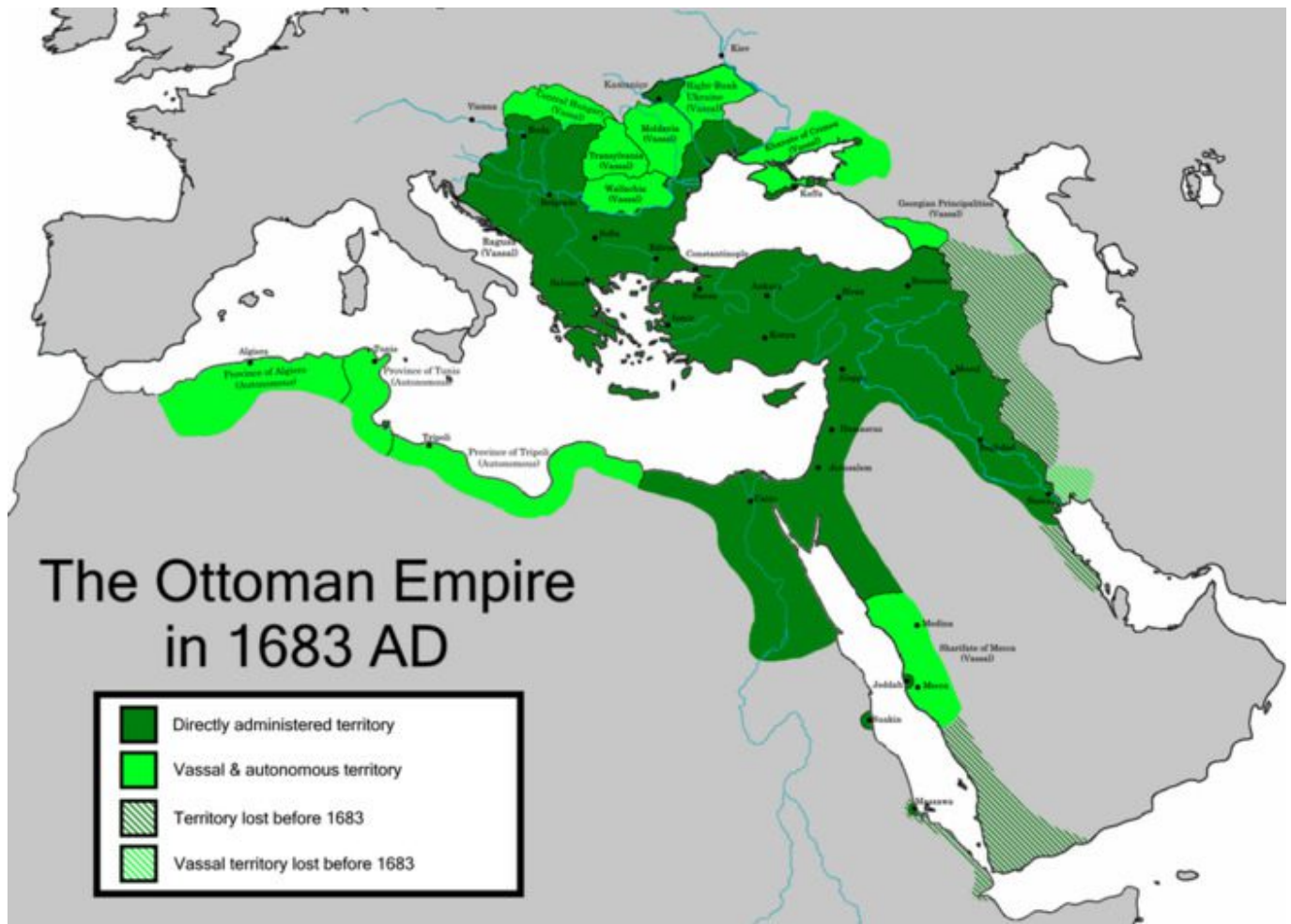
Bu söweşleriň netijesinde gylyjyň zory bilen halyflyk türkleriň eline geçýär (1517-nji ýyl).

Emma uly mesele ýüze çykýar, çünki arap dünýäsi halyflygyň özlerinden alynmagyna gazaply garşylyk görkezýär we türk halyfyna baş egmek islemeýär...

Ine, şu meseläni çözmek we araplary türk halyfyna baglamak üçin araplaryňam ylalaşyp biljek umumy çykalga tapylýar.

Netijede Müsürden we Arap ýurtlaryndan saýlanyp alynan iki müň töweregi ulamanyň, işan-mollanyň, Ebussud ependileriň Stambula çagyrylyp, pul, mal-mülk, ýer berlip, hemişelik ýerleşmeleri üpjün edilipdir.

Imperiýany araplaşdyrmak, başgaça aýdanda, türk yslamyndan daşlaşyp, arap yslamyna bakan gönükmegini ýola goýmagyň maslahaty edilipdir.

Bu meýilnamany araplaryň özem goldansoň, üstünlikli durmuşa geçirilipdir. Gynansak-da, mundan soň imperiýada «şu günem belli bir derejede bolşy ýaly» türk sözi gadagan edilipdir. «Türk men!», «Türkmen men!» diýýän «gyzylbaş» diýlip masgaralanydyr, çetleşdirilipdir, kellesi kesilipdir. Şol döwür diňe Guýujy Myrat paşanyň «Türk men!», «Türkmen men!» diýýändikleri üçin kellesini kesdirip, guýular atan adamlarynyň sany 158 müňe ýetipdir.

Gynansak-da, Osmanlynyň soňky 350 ýyly ilkinji 250 ýylynyň tersine, türklere zorluk-zulum bilen geçipdir, ýygham arap tendensiýaly mezhepçilik ýola goýlupdyr.

1603-nji ýyla gelinende eýýäm Ehli-beýt türk tekgeleri gadagan edilipdir, ýapylypdyr. Ýerine halidi, nagyşbendi, kürdi tekgeler gurlupdyr. Şeýle-de şol döwür kürtlere ummasyz ýeňillikler edilipdir. Kürtler 1839-njy ýylyň Birinji Tanzimat permanyna çenli esgerlige-de alynmandyr (ýagny kürtlere Şa Ysmaýyl Hataýynyň kontribusiýasy berlipdir). Şol sanda bu döwür türk(men)ler köşkden, goşundan, döwlet işlerinden çetleşdirilipdir.

Türkleriň harby we syýasy güýjüniň biloňurgasyny ýazdyrmak

üçin arap mollalaryň fetwalary bilen serdengeçdi birlikler (öň hatarda söweşýän goşun bölümleri) diňe türklerden düzülipdir, olar söweşde birinji hatarda uruşdyrylypdyr, şeýdibem gyrdyrylypdyr, olja almaklaryna-da ýol berilmändir... Oljany köşklerdeki «kowmy-nejip» yglan edilen arap mollalary bilen hyzmatdaşlyk edýän saýry milletleriň ýesir alynan çagalaryndan ýetişdirilen ýanyçarlar paýlaşypdyr. Goşundan, köşkden, döwlet işlerinden kem-kemden çetleşdirilen, kellesi kesilen, sürgün esilen «etrak bi idrak» (akmak türkmenler) türkleriň bir bölegi bu mollalara gahary gelipdir we janlaryny halas etmek üçin kürtleşmegi baş strategiki maksatlary edip goýupdyr.

İMPARATORLUĞUN SON NEFESİ

Osmanlı'nın Yaşayan Mirası
Cumhuriyet

İLBER ORTAYLI

Şu ýerde bir soragy açyk orta atmaly bolýarys:

1299-njy ýyldan 1683-nji ýylyň Wena ýeňlişine çenli ähli söweşlerde üstün çykan Türk imperiýasy (Osmanly) barka, näme sebäpli soňky 250 ýylda giren ähli söweşlerinde ýeňlip, goranyş häsiýetli azat-edijilik urşuny alyp barmaga mejbur bolupdyr?

Osmanly bu döwürde, ýagny soňky 250 ýylynda – 1683-nji ýylyň Wena urşundan ahyrky 1922-nji ýyldaky Ankara söweşinde we Haýmana obasynda bolan Sakarýa söweşinde üstün çykýança ähli söweşlerde ýeňlip gelipdir.

Eýsem halyflyk we munuň bilen ugurdaşlykda alnyp barylýan türk duşmançylygy arap tarzly mezhepçi syýasatlara öwrülmedik bolanlygynda gojaman imperiýa batarmydy?

Ýa bolmasa Ýunus Emreleriň, Hajy Bekdaşlaryň, Seýit Gazylaryň, Hoja Ahmet Ýasawylaryň yslamy yslam dälmidir?

Osmanlyny guran Şeýh Edebalylaryň yslamy, Akşemseddinleriň yslamy yslam dälmidir-de, Ebussud ýalylaryň eline berip negözel imperiýany dargatdyk?

Häzirem şeýle ýagdaýyň dowam edýändigini taryhdan hiç sapak almayandygymyzy görkezýär.

Türküstanyň piri Hoja Ahmet Ýasawy şeýle diýýär:

«Din biziň saýlap alan ýolumyzdyr, emma türklük biziň ykbalymyzdyr!»

Ugur GÖRGÜLİ.

Khashuri – Gürjüstan, 18.01.2024 ý. Taryhy makalalar